

EIS-dag 24 januari 2015 'Kant noch wal', (semi-)aquatische fauna

Ook komend jaar trekt Stichting EIS weer een winterse zaterdag in januari uit voor het consumeren en uitwisselen van kennis over ongewervelden. Betrokkenen bij EIS en alle andere geïnteresseerden zijn van harte welkom om op zaterdag 24 januari 2015 vanaf 10.30 (koffie vanaf 10.00 uur) deel te nemen aan de EIS-dag. Dit jaar is het thema (semi-)aquatische fauna, onder de titel 'Kant noch wal'.

Programma

10.00 Ontvangst met thee en koffie

10.30 Opening Bart van Tooren voorzitter EIS

10.40 Herstel van hoogvenen: herstel van soortenarmoede of soortenrijkdom? – Gert-Jan van Duinen

11.00 Gravende rode Amerikaanse rivierkreeften: waar gaat het heen? – Bram Koese

11.20 Mysterie Insecten Competitie – Christophe Brochard

12.00 Lunch (zelf meebrengen of in het museumrestaurant)

12.30 Coördinatorenoverleg

13.30 wordt nog ingevuld

13.50 Zuid-Limburgse bronnen als kwetsbaar biotoop voor bijzondere watermacrofauna – Barend van Maanen

14.10 Watermijdende larven van dansmuggen – Henk Moller-Pillot

14.30 Ongewervelden en EIS in 2014 en 2015 – Roy Kleukers

14.50 Thee- en koffiepauze

15.15 Het belang van rietsloten in een intensief agrarisch gebied voor wetland-arthropoden – Kris Decler

15.35 Waterbeestjes profiteren van bomen – Alexander Klink

16.00 Uitslag Mysterie Insecten Competitie – Christophe Brochard

16.15 Borrel

De EIS-dag zal gehouden worden in het auditorium van museum Naturalis te Leiden. Museum Naturalis ligt achter het centraal station van Leiden, vlakbij het Leids Universitair Medisch Centrum. Een routebeschrijving vindt u op: www.naturalis.nl/nl/bezoek/adres.

Voor meer informatie: john.smit@naturalis.nl

Werkgroepen

Werkgroep Branchiopoda wordt Werkgroep Zoöplankton

In het zoöplanktonoverleg Nederland (ZON) kwam vorig najaar naar voren dat er onder analisten behoefte is om een aanspreekpunt te hebben over de taxonomie en ecologie van de verschillende zoöplanktongroepen. Bij EIS worden alleen de waterlooien (Cladocera) gedekt door de werkgroep Branchiopoda. De andere groepen, de roeipootkreeftjes (Copepoda), de raderdieren (Rotifera) en in mindere mate ook de schaalamoeben (Testacea), vielen buiten de boot. Door ondergetekenden is toen besloten om gezamenlijk het zoöplankton op te pakken. De Werkgroep Zoöplankton is door ons al aangekondigd op de voorjaarsbijeenkomst van EIS. Martin blijft aanspreekpunt voor de Cladocera en wordt dat voor de schaalamoeben. Christophe wordt aanspreekpunt voor de Copepoda en de Rotifera. Er wordt inmiddels gewerkt aan een nieuwe naamlijst van de Nederlandse Copepoda. Ook zullen er, op termijn, naamlijsten voor de raderdieren en schaalamoeben worden gepubliceerd. Voor de Copepoda zullen ook determinatietabellen opgesteld worden.

Nieuwe data

Een nog niet eerder aangeboorde bron van gegevens voor de waterlooien waren de CPR-data. CPR staat voor Continuous Plankton Recorder, een systeem waarmee sinds 1958 planktongegevens verzameld worden met netten aan vrachtschepen op de Noordzee en de Atlantische Oceaan. Een mailtje leverde uitermate snel een antwoord op en even later de gegevens aangeleverd door David Johns. Het bestand is daarmee met enkele duizenden waarnemingen van mariene waterlooien uit de Noordzee uitgebreid.

Interessante waarnemingen

Een interessante en opmerkelijke waarneming is het voorkomen van de in Europa zeldzame soort *Phreatalona protzi* in het waterleidingnet van Zuid-Holland. Op vier plaatsen werd deze soort aangetroffen door Waternet-Zuid. Waarnemingen in het waterleidingnet in Zuid-Holland sluiten mijns inziens aan bij het voorkomen van deze soort in het grondwater. Of ze vaker in waterleidingen voorkomt?

Verder werden twee weinig aangetroffen soorten, namelijk *Ilyocryptus cumeatus* en *Ilyocryptus spinosus* op enkele plekken

in Nederland aangetroffen. Ook werd het voorkomen van de kruising tussen deze twee soorten in Nederland bevestigd.

Verder spitten in oude waarnemingen heeft aangetoond dat *Eubosmina kessleri* vroeger (1917-1919) in het Zuidlaardermeer is aangetroffen samen met een andere niet eerder vermelde soort: *Eubosmina longicornis*. In een artikel over nieuwe soorten watervlooiën in Nederland zal hier verder op worden ingegaan.

Het extreem warme en natte voorjaar zorgde voor de eerste voorjaarswaarnemingen ooit van twee *Moina*-soorten: *Moina brachiata* en *Moina macrocopa*. Het gaat daarbij om het voorkomen in sterk opgewarmde regenplassen in en om Lelystad. Het voorkomen van deze soorten afgelopen jaar is intensief gevolgd om meer te weten te komen van de ecologie van beide soorten.

In het najaar van 2012 werd voor het eerst sinds 40 jaar *Eubosmina crassicornis* weer in Nederland aangetroffen. Deze soort was in het najaar van 2013 en 2014 weer aanwezig op dezelfde plek, maar met een veel lagere abundantie.

Martin Soesbergen en Christophe Brochard

Loopkevers

Projecten

Met 2014 als voorlopig laatste vangjaar, werd een uitgebreide monitoring van het natuurontwikkelingssterrein Reijerscamp bij Wolfheze (gebied Planken Wambuis) afgesloten. De bemonsteringen op loopkevers, snuitkevers, wantsen en (tijdelijk) enkele andere groepen, werd gestart in 2006. Het terrein bestaat uit voormalige agrarische grond. Bij de inrichting werd op vier plekken de bouwvoor afgegraven, op andere plekken nieuw bos aangeplant en als beheer extensieve beweiding ingesteld. Het terrein is ongeveer 220 ha groot. In totaal werden in vijf bemonsterjaren ca. 100 jaarmonsters verzameld. Elk jaarmonster (jaarserie genoemd in de loopkeverdatabase) kwam uit een serie van vijf vangpotten die functioneerden van begin april tot eind oktober. Voor de loopkevers leverde dat in totaal ongeveer 250.000 gevangen exemplaren op, verdeeld over 132 soorten. De resultaten van de vangjaren 2006, 2008 en 2009 werden vastgelegd in interne rapporten voor de Vereniging Natuurmonumenten. De vangjaren 2011 en 2014 zullen, samen met de gegevens uit de voorgaande jaren, worden uitgewerkt in het eindverslag. Daarnaast zullen de bijzondere soorten worden besproken in aparte publicaties.

In 2014 werd tevens een uitgebreide bemonstering van 4-5 weken uitgevoerd in een 70-tal bossen naar de verspreiding van loopkevers, snuitkevers en hooiwagens. Dit onderzoek betrof vooral het midden en oosten van het land. Een artikel is in voorbereiding.

Verder liepen er bemonsteringen in diverse terreinen in Zuid-Limburg en de omgeving van Winterswijk. Een onderzoek naar de loopkeverfauna van kalkgraslanden dat de loopkeverstichting in 1977 startte en dat herhaald werd in 1981 en 1988, waarbij telkens het overgrote deel van de betreffende terreinen met meerdere vangseries werd bemonsterd, kreeg een vervolg in het promotie-onderzoek van Toos van Noordwijk (stichting Bargerveen). Een nieuwe bemonstering vond plaats, in samenwerking door beide stichtingen uitgevoerd in 2005 en 2006. Dit resulteerde in een rapport en enkele publicaties, met als afsluiting het proefschrift van Toos in 2014, met het beheer van kalkgraslanden als voornaamste thema.

Database

Het werk aan de loopkeverdatabase ging tussen de bedrijven door. Speciale aandacht kreeg in 2014 het voorbereiden van het papieren archief voor digitalisering. Dit betrof een kleine 10.000 documenten, vooral bestaande uit originele vanglijsten, kaarten, belangrijke correspondentie, maar ook rapporten en studentenverslagen. Het digitaliseren zelf werd door de stichting uitbesteed.

Het koppelen van deze gedigitaliseerde documenten aan de betreffende gegevens in de database is een langdurig karwei, maar vordert gestaag. Verder werden aanvullingen op het bestand dat gebruikt is voor de loopkeveratlas (2000) voorlopig ondergebracht in aparte modules. Pas als alle beschikbare en geschikte gegevens uit vangpotten en handvangsten in de modules zijn samengebracht en uitvoerig zijn gecontroleerd op fouten, zullen ze aan het hoofdbestand worden toegevoegd. Naar verwachting zal dat komend voorjaar gerealiseerd zijn. Een voorlopig overzicht laat zien dat het oorspronkelijke bestand van vangpotgegevens meer dan verdubbeld kan worden van ca. 1660 naar ruim 3500 jaarseries. Daarnaast zijn er nog gegevens beschikbaar van een onbekend aantal bemonsteringen met vangpotten, die niet voldoen aan het criterium 'jaarserie' (tenminste twee maanden gedurende de voorjaars- en de najaarsreproductieperiode van de loopkevers, dus minimaal vier maanden in de 'goede tijd' van het jaar). Gezamenlijk geven de vangpotonderzoeken een vrijwel dekkend beeld over de kaart van Nederland en ook over de in Nederland voorkomende terreintypen. Het nagenoeg continue werken met potvallen bestrijkt in Nederland een periode van 65 jaar. Voor zover we weten is dit een unieke database in Europa en, aangezien dit type onderzoek vrijwel tot Europa is beperkt, dus ook meteen maar in de wereld.

Plannen

De Loopkeverstichting (SFOC) heeft besloten zelf voorlopig te stoppen met uitgebreide vangpotbemonsteringen en de komende jaren vooral bezig te gaan met uitwerken en publiceren. Ook het voorlopig afsluiten van de database met onder andere een werkkopie voor EIS, heeft hoge prioriteit. Er wordt naar gestreefd om een aantal grote projecten uit het verleden (nader) uit te werken, zoals het genoemde kalkgraslandonderzoek, onderzoek in het rivieren- en kustgebied en een groot aantal bostypen. Los daarvan wordt gewerkt aan een boek over nog niet gepubliceerde aspecten van de Nederlandse loopkeverfauna, gebaseerd op het uitvoerige vangpotmateriaal, waarbij onder andere een uitgebreide evaluatie van het werken met vangpotten als methode, diversiteitsanalyses en het maken van een verbeterde ecologische classificatie prominent op de agenda staan. Dit is uiteraard, vooral omdat enkele lopende zaken eerst nog moeten worden uitgewerkt, niet binnen één of twee jaar gerealiseerd. Intussen blijven gegevens van loopkevers, vooral uit potvallen, maar zeker ook uit raamvallen, boomvallen, lichtvallen etc. zeer welkom, liefst in digitale vorm (bij voorkeur in Excel of Filemaker). Handvangsten en collectiegegevens zijn met name van belang uit de periode na 2000 en voor zover nog niet beschikbaar gesteld aan ondergetekende. Deze gegevens zijn waardevol voor het interpreteren van de resultaten van potvallen.

Hans Turin

Kasssprinkhaan *Diastemma asynamora* uit Friesland (foto Paul van Hoof).

Sprinkhanen

In 2014 werd verder gewerkt aan het manuscript voor de nieuwe sprinkhanenatlas. Deze zal als Entomologische Tabel verschijnen. De foto's zijn inmiddels geselecteerd en een groot deel van de soortteksten en hoofdstukken is geschreven. De komende tijd zal vooral tijd besteed worden aan de determinatiesleutel. Parallel aan de sleutel voor de Entomologische Tabel wordt ook gewerkt aan een Soortzoeker sprinkhanen. Dit is een (digitale) multi-entrysleutel voor gebruik op de pc, tablet en smartphone. Deze sleutel zal naar verwachting medio 2015 beschikbaar komen.

Op 18 november j.l. zond Vroege Vogels TV een item uit over een van onze meest bijzondere soorten, de kasssprinkhaan *Diastemma asynamora*. Deze Chinese grottenbewoner blijkt zich goed thuis te voelen in Midden-Friesland, waar ze een kunstmatig grottenmilieu vinden in de kruipruimtes van een zorgcentrum.

Roy Kleukers

EIS-nieuws

Bestuiversnieuws

De belangstelling voor bijen en zweefvliegen, de belangrijkste bestuivers, is nog altijd groeiende. EIS wordt vanuit diverse hoeken benaderd om informatie te leveren. Met name op provinciaal en gemeentelijk niveau bestaat veel belangstelling voor aanpassingen in het beheer van wegbermen en stedelijk groen ten gunste van bestuivers. Zo hebben we in 2014 rapporten uitgebracht over bijen en zweefvliegen in Hellevoetsluis, Purmerend, Rotterdam en de wegbermen van Rijksweg N11 (zie referenties bij Reemer in de literatuurlijst elders in deze nieuwsbrief). In 2015 staat een uitgebreid inventarisatieproject in Zuid-Holland op stapel.

Naast bovengenoemde vraaggestuurde projecten werkt EIS ook aan eigen projecten rond bijen en zweefvliegen. Eerder dit jaar verschenen natuurlijk de boeken van Pieter van Breugel (*Gasten van bijenhôtels*) en Arjen Neve en Raymond van der Ham (*Bijenplanten*), beide als pdf beschikbaar via de EIS-website www.bestuivers.nl. Onlangs zijn ook de delen over zweefvliegen en bijen uit de boekenserie Nederlandse Fauna (nu Natuur van Nederland) via deze website ontsloten. Binnenkort zal de website veel meer informatie gaan bieden. We hopen dat dit een centraal informatiepunt zal zijn voor iedereen die informatie zoekt over wilde bestuivers in Nederland.

Samen met Naturalis werkt EIS aan digitale determinatiesleutels voor het op naam brengen van insecten. Eén van deze sleutels is voor 'tuinbijen': circa 40 soorten bijen die veel in tuinen voorkomen. Hiervoor worden de uitstekende illustraties van Jeroen de Rond gebruikt, die in 2012 voor de *Zoekkaart wilde bijen in tuinen* gebruikt zijn, uitgebreid met een set van meer dan 20 extra tekeningen, eveneens van de hand van Jeroen de Rond. De digitale sleutels zullen t.z.t. beschikbaar zijn via een website, maar de bijensleutel wordt op korte termijn bovendien verwerkt in een app voor mobiele telefoon. Dit

The screenshot shows the EIS website interface. At the top, there is a navigation bar with 'HOME', 'ACTUEEL', and 'PUBLICATIES'. Below the navigation bar is a large image of a bee on a yellow flower. Underneath the image, there are two columns of text. The left column is titled 'NIEUWE PUBLICATIES' and lists two books: 'Bijenplanten, nectar en stuifmeel voor honingbijen' by Arjen Neve and Raymond van der Ham, and 'Gasten van bijenhôtels' by Pieter van Breugel. The right column is titled 'PRESENTATIE BIJENBOEKEN 4 JULI' and contains information about the presentation of these books on Friday, July 4th. It mentions that the books can be ordered through Naturalis or by email, and that the price includes shipping costs.

www.bestuivers.nl

gebeurt in samenwerking met Stichting Natuur en Milieu en KPN. Deze app zou begin 2015 gereed moeten zijn.

Dan zijn er nog enkele wetenschappelijke projecten rond bijen en zweefvliegen waar EIS via Naturalis en Alterra bij betrokken is. Dit resulteerde onlangs in publicatie van het artikel *Museum specimens reveal loss of pollen host plants as key factor driving wild bee decline in The Netherlands* in het prestigieuze tijdschrift *Proceedings of the National Academy of Sciences (PNAS)*. Zie Scheper et al. (2014) in de literatuurlijst. EIS is bij deze projecten betrokken als leverancier van verspreidingsdata en ecologische informatie, maar denkt ook mee over de analyse van de gegevens en de interpretatie van de resultaten.

De projecten rond bijen schieten als paddenstoelen uit de grond. Hopelijk resulteert al deze aandacht daadwerkelijk in meer bijenrijkdom!

Menno Reemer